

צביה זליגמן

מבוא לגילוי עריות: אין אמת, ואין חסד, ואין רחמים¹

גילוי עריות הינו פגיעה מינית בילדים הנגרמת על ידי קרוב משפחה המבוגר מהם.² זהו ניצול של ילדים התלויים מבחינה נפשית ופיסית במבוגרים, ושאינם בשלים מבחינה פסיכוסוציאלית-מינית, לשם סיפוק צרכיו של המבוגר, תוך התעלמות מצרכיהם וממצבם ההתפתחותי [2]. גילוי עריות מתרחש באופנים שונים ובכל גיל, מינקות ועד בגרות. הוא מבוצע על ידי בני משפחה מדרגות קירבה שונות, שמבוגרים מן הילד במספר שנים. גילוי העריות יכול להיות אירוע חד פעמי, אך בדרך כלל הוא נמשך לאורך שנים. הפגיעה נושאת אופי מגוון: הומוסקסואלי או הטרוסקסואלי, עם בנים או בנות, וכוללת כל התנהגות מינית, מליטוף אזורים אינטימיים עד לקיום יחסי מין מלאים, עם או בלי מגע אורלי או אנאלי ומין ביזארי. המגע המיני יכול להיות מלווה במחוות של רוח ואהבה או לכלול איומים ואלימות פיסית.

עד לפני כשלושים שנה מקובל היה לחשוב שתופעת גילוי העריות היא נדירה. בספר פסיכיאטריה מרכזי משנות השבעים [4] כפי שמצוטט על ידי בסל ואן דר קולק (van der Kolk) [5] למשל, נקבע שגילוי עריות הוא אירוע המתרחש אחת ל-1.1 מיליון נשים. לצד תפישה זו לגבי היקף התופעה, הוטל ספק גם לגבי מידת הנוק, אם בכלל, הנגרם בעטייה. נאמר בו כי לא ברור אם לגילוי עריות יש השפעה שלילית, ואף נטען שייתכן כי גילוי עריות מאפשר דווקא הסתגלות טובה יותר לדרישות המציאות:

ההנאה המסופקת באמצעות גילוי העריות משפרת את יכולת האגו להשיג סובלימציה [...] פעילות אינסטואלית מפחיתה את הסיכון של אדם ללקות בפסיכוזה ומאפשרת הסתגלות טובה יותר למציאות החיצונית.

קיים מתח אם לא סתירה, בין מסקנות אלו, שגילוי עריות הינה תופעה נדירה

1. מתוך שיר שנכתב על ידי מאיה ריד כפי שהופיע בספרה: שבויה [1].
2. הספרות המחקרית והקלינית העוסקת בגילוי עריות נבדלת בדרך בה היא מגדירה את גילוי העריות. ההגדרות השונות נבדלות בהתייחסותן לאופי המגע המיני, קירבת המשפחה, פער הגילים בין התוקף לקורבן, וטווח ההשפעה של ההתעללות. ההגדרה שנשתמש בה בספר מבוססת על הגדרתו של Steele [2] והגדרתה של Courtois [3] המדגישים את הפער בעמדת הכוח בין התוקף והקורבן כמו גם את הקשר ביניהם.

שאינה גורמת נזק, לבין העובדה שהחברה האנושית מסמנת את תופעת גילוי העריות כאחד מהמעשים המוקצים ביותר. כך למשל בספר ויקרא כתוב: "איש איש אל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה, אני ה'" [6]. עולה אפוא השאלה, האם מקביעותיהם של כתבי ספר פסיכיאטריה זה משתמע שהטאבו נשמר בקפדנות בחברה המערבית, ועל כן שכיחות התופעה כה נמוכה? או שמא הפסיכיאטריה עצמה היא שמבקשת לחזק את הטאבו על חשבון הקורבנות, בעצם הכחשת התופעה והשלכותיה, שהרי אם אינה קיימת מה טעם לדון בה? בעשרים השנים האחרונות חל מהפך דרמטי ביחסה של החברה המערבית בכללותה ובפסיכיאטריה, בפרט, לגילוי עריות, בעקבות התובנה הפמיניסטית ביחס לדיכוי נשים, וההכרה שבין ה"בעיות ללא שם" של נשים, אותן זיהתה בטי פרידן [7], נכללה גם תופעת גילוי העריות [8]. היעדר קולה של הילדה/אשה וחוסר האמון ביחס לעדותה הם הסיבה לאומדן הנמוך באשר לשכיחות של גילוי עריות בחברה, ולא תקפותו של הטאבו או נדירות התופעה. עם תובנות אלו, גוברת ההכרה ביחס לממדי התופעה של גילוי עריות, כמו גם המודעות להשלכותיה ההרסניות.

היום מוסכם שלא מדובר בתופעה נדירה של אחת למיליון, אלא בעניין שכיח של אחת מבין שבע [9]. המהפך האדיר בתפישה הסטטיסטית של התופעה משקף שינוי תודעתי ביחס החברה כלפיה. ברור היום שגילוי עריות אינה תופעה של התעללות חריגה כפי שגרסו בעבר, המוגבלת לשכבות עניות, חסרות השכלה, לחולי נפש או "סוטים", אלא שכיחה בכל שכבות האוכלוסייה ללא קשר למצב הסוציו-אקונומי, לרמת ההשכלה, רמת השמרנות, או למוצא אתני ודתי. למרות ההנחה הרווחת, גילוי עריות אינו מוגבל רק לבנות; גם בנים נופלים לו קורבן.³ הכרה זו מחייבת אותנו לתהות על מהותה של טראומה זו, בניסיון להבין את ההשפעות ארוכות הטווח והמפושטות שיש לגילוי עריות על הילד או הילדה הנפגעים. כמו כן עלינו להבין טראומה זאת בהקשר הרחב של חברה ותרכות. בהמשך המבוא ייתוארו מאפייניה העיקריים של פגיעת גילוי העריות, ההסתגלות אליה והשלכותיה לעתיד. לאחר מכן יידונו ההקשרים השונים של התופעה. בתוך השיח התיאורטי יישולב גם קולן של הנפגעות,⁴ מתוך ההנחה שקול זה אשר בעבר לא נשמע ולא הושמע, חייב להוות מצע לדיון ונקודת המוצא אליה שבים בכל שלב ושלב של השיח. גילוי עריות כרוך בטרואומה של סוד והשתקה, וראוי כי המאבק בו יתמקד בהקשבה, הכרה ובמתן קול לנפגעים ממנו.

3. ההערכה על פי המחקר היא, שאחד מבין שישה גברים מדווחים על מגע מיני לא תואם לפני גיל 16 [10].

4. למרות שגם בנים נפגעים מגילוי עריות, תינקט כאן ובכל הספר לשון נקבה, בשל השכיחות הגבוהה יותר של פגיעה בבנות, ומשום שהמחקר והספרות בנושא זה מתמקדים במיוחד בנפגעות של גילוי עריות.

מהות הפגיעה והשלכותיה

גילוי עריות הינה חווייה טראומתית המשפיעה על עצם הווייתו של הילד או הילדה הנפגעים והיא מהדהדת במשך כל חייהם. כמו כל אירוע טראומתי, גילוי העריות הוא חווייה הממוטטת את מערכות ההתמודדות הרגילות המעניקות לאדם הרגשת שליטה, קשר ומשמעות. תופעה זו כרוכה באיום על החיים או על השלמות הגופנית, ומעמתת את האדם עם מצבים קיצוניים של חוסר ישע ואימה. אולם גילוי עריות הוא אירוע טראומטי ייחודי מעצם התרחשותו בתוך מערכת יחסים אינטימית של הילדה וגופה לבין הוריה או קרוביה. גילוי עריות הוא סוג של אונס, אונס בתוך המשפחה. אך בניגוד לאונס בידי אדם זר, הפגיעה המינית בגילוי עריות מתאפשרת לא רק באמצעות הפעלת כוח, אלא גם בזכות האמון והסמכות הנתונות בידי הפוגע, ובשל חוסר האונים הילדי [3]. זוהי בגידת המבוגרים בילדה, המנצלים אותה לסיפוק צרכיהם (ההורה או הקרוב הפוגע) או מתעלמים ממצוקתה (בני המשפחה הלא פוגעים). למרות שבדרך כלל אין שימוש בכוח פיסי, גילוי עריות הוא מעשה מובהק של אלימות: כמו באונס, אך בחסות ההורה, מתקיימת חדירה לפרטיותה ולגופה של הילדה, והיא חווה עוצמות גבוהות של תחושת חוסר אונים וסכנה קיומית. בכך מביאה חוויית גילוי העריות לשבר בתחושת שלמות הגוף וחסיונותו, נוסף על השבר בעולמה הבינאישי. גילוי העריות משבש סדרי עולם ומערער את חוויית המציאות של הילדה. עולמה מתהפך כאשר היא נדרשת לספק את צרכיו של המבוגר במקום שהוא ידאג לה, וכאשר חווייתה הנוראה נשללת ממנה על ידי אלה שמכחישים את עובדת קיומה. כך אפוא יוצר גילוי עריות גם שבר בעולמה המנטאלי של הנפגעת.

גילוי עריות – טראומה של אמון

בגילוי עריות, אשר מעצם הגדרתו מבוצע בידי אדם מוכר ולעתים אף אהוב ומגונן, מנצל הפוגע לרעה את הקשר המשפחתי, האמון והסמכות הנתונים בידיו כדי להשיג גישה אל הקורבן. בדרך כלל הוא חובר לילדה בהצעה שפעילות זו היא משחק, פינוק מיוחד או ביטוי ליחס מועדף. במרבית המקרים אין הפוגע נוקט באמצעים של אלימות וכפייה. כפי שמעידה רותי שלו, נפגעת גילוי עריות, בספרה [10]: "אבא לא הכאיב לי אף פעם, לא הכאיב. לא לקח בכוח. פשוט לקח את הכוח, ואז היה יכול לקחת מה שרצה" [11] (עמ' 60).

הפגיעה בגילוי עריות מוגברת, בהשוואה לפגיעה מינית אחרת, בשל חוויית הבגידה המתקיימת בארבע רמות. ראשית, הבגידה מתרחשת על ידי קרוב משפחה, לעתים האדם הקרוב והנוכח ביותר בחייה של הילדה המספק לה צרכי קירבה וחום, אשר מנצל את הצורך שלה ביחס של רכות או עדינות ומשתמש בה לסיפוק צרכיו המיניים [12].

הרמה השנייה של הבגידה מתקיימת על ידי ההורה הלא פוגע או קרובים אחרים, אשר לא רק שאינם מגוננים על הילדה אלא לעתים אף אינם מאמינים לדיווחיה הגלויים והסמויים. בגידתה של האם נחווית לעתים קרובות על ידי הילדה כחמורה ביותר בטראומת גילוי העריות [13], כפי שתוארה זאת המשוררת שזו, נפגעת גילוי עריות בידי אביה, בשיר – "אמא 2" [14]:

קחי את הילדה ותנגבי לה
את שרידי הזרע מסביב לפה ועם
מטלית רטובה בתוך חלל הפה והיטב
את השיניים הקטנות
ותשירי לה שיר ערש לקטנה ותציעי לה לחלום
על דשא – ירוק, שמים – תכלת, ציפורים – ציוץ
(עמ' 44)

האם, על פי שזו, עדה להתעללות המינית ולעקבות שהשאירה, אך היא רק מטשטשת את העקבות שנותרו בגוף בתה, ומבקשת למחוק את החוויה גם מעולמה הפנימי על ידי כך שהיא מעודדת אותה לחלום חלום פסטורלי, כאילו דבר לא אירע.

רמה נוספת של בגידה נחווית במישור הקהילתי/מוסדי בעקבות העדר תגובה והכחשה של אנשי מקצוע, מורים, מטפלים ורופאים, כפי שהוסיפה וביטאה זאת שזו בשירה הזועם "תירוצים ספרותיים":

כשיגיע יום הדין לאבות האונסים
לא תגידו אף מילה
סופסוף תשבו בשקט
ותתנו מקום לזוועות בכיה של הילדה
(עמ' 86)

העדים הפאסיביים לסבלה של הילדה מסרבים לה הניח לה להשמיע את קולה, ובכך בוגדים במחויבותם כלפיה. נראה כי הבגידה הקשה ביותר בהקשר זה התקיימה בתחום הפסיכיאטריה/פסיכואנליזה שבמקום להצביע על הבעיה, העלימה והאלימה אותה בהתייחסותה אליה כאל תופעה נדירה (כפי שראינו בציטוט לעיל), או כאל פנטזיה ילדית שאין לה קיום במציאות [8].

לבסוף, הילדה חשה בגידה ב"עצמי", מעצם הכחשתה את המציאות של עצמה [15], באמצעות מנגנונים המגינים עליה מפני הידיעה שמהו אירע לה (למשל, על ידי ניתוק, דפרסונליזציה ופיצול) ובשל "שיתוף הפעולה" שלה עם התוקף. נשים רבות מעידות שעבורן אי הבעת התנגדות למעשיו של התוקף משמעה שיתוף פעולה, כפי שמעידה רותי שלו: "הפכתי למשתפת פעולה בעליל, למרות החרפה, למרות החימה" [11] (עמ' 39). תחושת הבגידה העצמית מתעצמת כאשר

הנפגעת חוותה הנאה מינית או רגשית במהלך הניצול המיני וכאשר הניצול אינו כולל הפעלת כוח, כאב או איום. בבגרותה הנפגעת אשר חוותה בילדותה רמות שונות של בגידה, חשה לעתים קרובות מידה מרובה של חוסר אמון באחרים, אפילו אם הם דורשי שלומה, ומתקשה ליצור עם הזולת קשר בטוח ואמין.

גילוי עריות – שבר בין אישי

אבא? ...

זוכר שלא היו לי חברים.

זוכר שהייתי רק שלך.

זוכר שלא התחתנתי ולא ילדתי

(“מכתב לאבא?” מאת נ., נפגעת גילוי עריות)

גילוי עריות הוא אפוא שבר בין אישי בו מופרים תפקידיהם של ההורים או קרובי משפחה אחרים, ההופכים מדמות מיטיבה, שומרת ומגוננת לדמות חודרנית ופוגענית (התוקף), או לדמות מנוכרת ומתעלמת (דמות ההורה הלא מתערב). הילדה נוכחת כי הקשרים הבין אישיים הקרובים הם קשרי ניצול, שימוש בכוח, בגידה, פגיעה, התעלמות, חוסר ביטחון ועוד. אולם בשל העדר תחושת ביטחון פנימית, הילדה הלכודה בסביבה שמתעללת ומכחישה, מנסה לעתים למצוא דרך לשמור על הרגשת אמון כלפי בני אדם שאינם ראויים לאמון. היא תעדיף קשר עם אדם הפוגע בה מאשר חוסר קשר בכלל [16]. היא לומדת שעליה לספק את רצונם של האנשים בהם היא תלויה, כדי לא להסתכן באובדן הקשר. היא מאשימה את עצמה על כך שהביאה על עצמה את ההתעללות, ובדרך זו היא מטהרת את סביבתה. היא אף מחפשת בקדחתנות אחר מישהו עליו תוכל להישען. לא אחת, ילדות נפגעות גילוי עריות מתקשרות מתוך מצוקתן דווקא לאנשים המנצלים אותן ופוגעים בהן. התקשרות זו לאנשים פוגעניים נובעת מכך שזהו דפוס היחסים המוכר לנפגעות ומפני שמנגנוני האזהרה שלהן השתבשו, כך שאינן חשות בסכנה. נטייה זו לקורבנות חוזרת מאפיינת נפגעות רבות גם בבגרותן. וכך אפוא נמשכת שרשרת הפגיעה.

גילוי עריות יוצר לא רק משבר אמון באחרים אלא גם מבודד את הילדה מהם. כדי להשיג שליטה גמורה בילדה ותלות מוחלטת בתוקף, הוא מנסה לעתים קרובות לנתק אותה מכל מקור של עזרה ותמיכה רגשית. הנפגעת, בשל אימת התוקף, סמכותו או איומיו שיפגע בה או ביקרים לה, אינה מגלה בדרך כלל את סודה. הסוד מבודד אותה מאחרים שאינם שותפים לו, ושמיירתו מנתקת אותה ומונעת ממנה קבלת עזרה והגנה מהאם או ממבוגרים אחרים. גם כאשר הילדה מגלה את סודה או מסמנת אותו בהתנהגותה, הסביבה הבינאישית מכחישה לעתים קרובות את מה שקורה לה. הכחשת הסביבה מבודדת אותה ביתר שאת.

בדידות זו מלווה נפגעות רבות גם בבגרותן.
אני מחזיקה את בדידותי
צרורה היטב בתוך המטפחת הישנה
הרקומה בשוליה פרחי אדום וירוק.
מקופלת היטב המטפחת
קודם לרבעים אחר כך משולש
מקופלת היטב המטפחת
במצוות הורי.
(שׁוֹז, שיר שלא פורסם)⁵

גילוי עריות – חוויה של סכנה קיומית

מעל הכול שוכב הפחד, מצליף בי
בתוך המוח, בתוך הבטן, בלי שיעז בכלל לזוז מהמקום...
([14], עמ' 56)

עולמה של ילדה שחווה מסכת של התעללות מינית הוא עולם של טרור רגשי,
עולם בלתי מוגן ומסוכן, עמוס בחרדה קיומית. מה שאמור היה לספק ביטחון
הוא עבורה מקור לאימה. הבית והמשפחה הופכים למרחב שגבולותיו נפרצים.
כך תיארה זאת סילביה פריזר, הסופרת הקנדית, נפגעת גילוי העריות, בספרה
בית אבי [17]:

וכך נהפכה על פניה המציאות הילדותית השגרתית שלי. הסכנה היתה טמונה
בתוך ביתי שלי, בקרב האנשים שהיכרתי. המוכר נעשה בוגדני, ואילו הבלתי
מוכר, הפומבי, הבלתי ידוע, הזר, כל אלה עדיין הכילו בקירבם את זרעי
התקווה (עמ' 22).

ממד הסוד הופך את הסכנה למוחשית עוד יותר. הסודיות היא גם מקור לפחד
וגם הבטחה לביטחון. לצד איומים באשר לשלומה של הילדה ומשפחתה,
מושמעות הבטחות שהכול יהיה בסדר אם לא תגלה. גם בתקופה בה מתקיים
גילוי העריות וגם לאחר שהסתתרים, מערכת השמירה העצמית של הילדה נקלעת
למצב של דריכות קבועה, כאילו הסכנה עלולה לחזור בכל רגע [18]. בבגרותה,
נחווים פחד העבר על ידי הנפגעת כפחדים ממשיים בהווה, והיא נמצאת באופן
תמידי במצב של דריכות יתר.

5. הכותבת מודה לשז על שנתנה לה אישור להשתמש בשיר זה לצורך כתיבת הפרק.

גילוי עריות – ביטוי של אלימות גופנית

גילוי עריות הוא מעשה אלים גם כשאינו מלווה בכאב פיסי, וזאת מעצם פריצת גבולות הגוף, האיום כלפי הגוף וההשתלטות עליו, ומעצם החדירה למקומות האינטימיים ביותר. התוקף מבצע את הפגיעה ללא כל מודעות אמפטית לחוויה שעובר הקורבן ותוך התעלמות מן הכאב ומאי הנעימות שהוא מסב לו. חלק מתחושת הביטחון הבסיסית של הילדה נובעת מההנחה שאף אחד לא יחדור את גבולות גופה, שיש לה שליטה על גופה, וכי גופה הוא עצמיותה. על כן, פגיעה בגוף אינה רק פגיעה בקליפה, בהוויה הפיסית, אלא פגיעה בנפש הילדה, המגיבה לחוויה של חוסר שליטה בגוף ושליטה בידי מישהו אחר בעל כוח פיסי וסמכות, באמצעות ניתוק מן הגוף, וזאת כדי לא להרגיש את הפגיעה. והייתי לכלום.

סתם גוש בשר ענק. כמו אלה התלויים על האנקול אצל הקצבים בשוק. כל כך הרבה קרעים ואני רק אחת... אני לא מסתכלת בחנויות של קצבים. גוש בשר ענק אחד היה פעם אני. תלויה על אנקול, נתונה לחסדי אחרים. לחלוטין תלויה. חסרת ישע על כך. ואז הנשמה עזבה את הגוף שלי. לא יכלה לעמוד בהשפלה. (עדות של נפגעת [19], עמ' 150)

הילדה חווה את גופה כאשם בכך שנפגעה ומפתחת כלפיו תחושת שנאה, אם בשל תחושת העוררות וההנאה המינית במהלך ההתעללות, שיתוף הפעולה עם התוקף, או היות הגוף אובייקט מיני. כפי שתיארה זאת נפגעת גילוי עריות בידי אביה: יכולתי לשנוא את כל הגברים בעולם. אבל לא [...] במקום זה שנאתי את הגוף שלי. הגוף שבגד בי כל כך... שלא יכול להיעלם גם הוא כמו הנשמה... והשנאה היתה בומרנג אל עצמי. ייסרתי את גופי [...]. יש עלי קו של כיעור נוראי [...] כי הייתי בתוכו. ומי שהיה בתוך כיעור – ידבק בו משהו ממנו. משהו מהאלימות. בי נדבק קו הכיעור בגוף, ועד היום אני מסתכלת במראות כמה שפחות. ועד היום אני מעדיפה להתקלח בחושך. שאני לא אראה. שאף אחד לא יראה. ואני מסתבנת ומתרחצת בחסדי האור של היום, או הלילה המסתנן פנימה.

(עדות של נפגעת [19], עמ' 182)

החוויה הטראומטית נרשמת בגוף גם כאשר הזיכרונות הטראומטיים אינם קיימים באופן ליניארי או ורבאלי. החוויה איננה מרפה. כך עולה למשל מעדותה של סילביה פרייזר:

אני נתקפת עוד עוויתות. גופי משחזר תסריטים אחרים. לפעמים אני מזנקת מתוך סיוטים, כיב בגרוני וקיבתי גועשת. וכה גדולה עוצמתן של ההתכווצויות האלה, עד כי לא אחת אני חשה שאני נאבקת על נשימותי כנגד

העלוקה המחליאה הדבקה בחזי, מעוררת מחשבות מסויטות, כבסיפורי עם מימי הביניים, סיפורן של הנשים הנאנסות בשנתן ויולדות שדים [...] בחברה המאמינה באמונות טפלות אפשר שהיו מאבחנוס אותי כילדה שנדבקה בדיבוק. אך למעשה אני שבויה בכוח המכשיר המשונן של אבי – השטן שבאדם.

([17], עמ' 221)

התחושה של דיבוק שלא ניתן להשתחרר ממנו מתוארת גם בשיר של שׁוֹן "ריקוד המשוגעת":

ניסיתי לזוז לימין, לשמאל
אבל היטלר נשאר בתוכי
בכיתי צעקתי צרחתי בקול
אבל היטלר נשאר בתוכי

עברתי לארץ זרה, טסתי לכוכב אחר
אבל היטלר נשאר בתוכי
טביעות נשימותיו נגעו והקרינו
ונבלעו בתוך מוחי...

([14], עמ' 78)

עבור הנפגעת הבוגרת, המאבק לעקירת הדיבוק מתוכה הוא מאבק קיומי, והיא כתינוקת שנשבתה. אין זה מאבק שהיא יכולה לגבור בו לבדה, כל מה שתעשה, כל כמה שתבכה ותצעק ותצרח, "היטלר" יישאר בתוכה.

גילוי עריות – חוויה של אובדן שליטה וחוסר אונים

גילוי עריות משתק את יכולת ההתמודדות של הילדה. במעשיה אין כל תועלת, אין לה בחירה או שליטה בנעשה, ואין לה מרחב פעולה. לא ניתן להילחם ואף לא לנוס, ומערכת ההגנה העצמית נעשית הלומה ומבולבלת. במובן הפסיכולוגי הילדה אינה מסוגלת להגיב, והיא מוצאת דרכים להיחלץ באופן נפשי על ידי התנתקות מן המציאות הטראומתית באמצעות דיסוציאציה (ניתוק), צמצום, פרגמנטציה, פיצול והכחשה. סילביה פרייזר, מתארת רגע שיא בתחושת חוסר האונים שנחלצה ממנו בעזרת ניתוק ופיצול בין הילדה הנפגעת, לבין הילדה המכחישה שממשיכה להתקיים בלי לדעת על ההתעללות.

אני משחזרת את הרגע המדויק שבו חוסר האונים שלי הוא כה עמוק, כמו בור חסר תחתית, עד כי כל דבר אחר עדיף על פניו. ואני מחלצת את ראשי מגופי כמו שמחלצים פקק מבקבוק או מכסה מצנצנת שימורים. מרגע זה

ואילך יהיו בי שתי ישויות – הילדה היודעת, שגופה האשם נכבש בידי אבא, והילדה שאינה מעזה עוד לדעת, שראשה התמים מכוון אל אמא.
([17], עמ' 219)

מנגנוני הגנה אלו מתרחשים, על פי החוקרת והמטפלת ג'ודית הרמן (Herman), בשירות המשאלה "שההתעללות לא התרחשה". הילדה הנפגעת לומדת להתעלם מהכאב, להתנתק מרגשות של פחד, זעם ותחושת נטישה, לשכוח את אשר עבר עליה, ולשנות את תחושת הזמן, המקום או האדם.
אני בחרתי להיעלם מול אבא, ואיתי העלמתי את כל מה ששייך לי ומגיע לי. פשוט לא הייתי יותר. שכחתי מי אני ומה שמי.
שכחתי מה אבא עושה. הייתי אני.
אבא חילל קודש.
הצלחתי להבריח מהמקדש מעט מהיקר ביותר. רצתי ורצתי,
אבל מאחור נשאר גוף. הגוף. שלי.
([11], עמ' 39)

מנגנונים אלו של ניתוק מסייעים להתמודד עם ההתעללות, ולהמשיך ולתפקד כאילו דבר לא קרה. אולם אותן הגנות, שבילדות הן לעתים יעילות ביותר, גורמות להתפתחותם של סימפטומים ניתוקיים (דיסוציאטיביים) בכגרות, ואלה משבשים את ההסתגלות הנורמלית של הנפגעת. החוויה הטראומטית חודרת לתודעתה ברגע לא צפוי או משתחזרת באופן לא מודע. לחילופין, הנפגעת הבוגרת מתנתקת כאשר היא נתקלת בגירוי המזכיר בדרך כלשהי את האירוע הטראומטי.

גילוי עריות משבש את בוחן המציאות והופך סדרי עולם

"בחפשך לבן עיין ערך שחור"
([17], עמ' 22)

גילוי עריות יוצר עיוות קיצוני בתפישת העולם של הילדה. על מה שרע נאמר לה כי הוא טוב, ועל מה שמכאיב ודוחה נאמר לה כי הוא דבר שאותו היא רוצה ומבקשת. היא נמצאת במצב קבוע של בלבול: רצונה במגע של רוח וחום מנוצל לרעה ומציאותה מוכחשת כאילו היתה יציר דמיונה. היא מתקשה לערוך הבחנה בין רגשות; מגעיל ונעים אינם ניתנים להפרדה, כך גם רצוי ובה בעת בלתי נסבל, מכאיב ומהנה. אין היא יכולה להבחין עוד בין מי שמושיע לבין מי שמנצל, מי בטוח ומי מסוכן, מי אוהב ומי שונא, מי צודק ומי אשם. אין היא יודעת אם היא מיוחדת ונבחרת או דחויה ומושפלת [20]. עולמה הפוך: הבטוח הוא מסוכן, המבוגר נזקק לילד והילד מטפל במבוגר, כדברי רותי שלו:

בעולם הפוך, המובן מאליו לא מובן מאליו, והבלתי נתפש הוא המובן מאליו.
אין לי הרבה שיטות הישרדות למכור לילדים שאבא שלהם עדיין שוכב עליהם.
אני מתפללת בשבילם. שייגמר מהר, שלא יכאב.
([11], עמ' 36)

עולמה של הילדה מתערער גם בשל העדר הכרה ואישור ברמה המשפחתית והחברתית לקיומה של מציאות חיצונית טראומטית. גם הטלת האחריות והאשמה עליה תוך הצדקת התוקף, ממוטטת ערכי מוסר בסיסיים שאמורים להבטיח את שלומה ואת הסדר בעולמה, ומשבשת את ההתפתחות המוסרית שלה ואת יכולת האבחנה שלה בין טוב ורע. חוויות אלו הן כה עמוקות, עד כי הן מובילות לספק ולערער תמידי ביחס לתקפות התחושות בעולמה הפנימי והחיצוני של הנפגעת, גם בבגרותה.

כשמישהו אומר שהשמים ירוקים בדרך משכנעת, חלק ממני ישקול את האפשרות. אבי אמר שהוא אוהב אותי, אך אחרי זה התעלל בי מינית. נוח לי יותר להאמין שאבי אהב אותי ולהעמיד פנים שהניצול המיני שלו הוא פנטזיה שאני המצאתי. הכחשה מרחיקה אותי מהכאב. בשל ההכחשה אני ממשיכה להתבלבל כשמישהו מכאיב לי.

(עדות של נפגעת מתוך [21])

גילוי עריות פוגע במרחב הדמיון, הפנטזיה והמשחק

בגילוי עריות נשבר הגבול בין פנטזיה למציאות. גם אם יש אמת בהנחה של התיאוריה הפסיכואנליטית, והילדה הקטנה אכן תשתוקק לאביה, בפנטזיה או בחלום, בכל זאת היא חייבת לחוש ביטחון שלא יתרחש ביניהם מגע מיני וכי תשוקתה זו לא תתממש. בלעדי ביטחון זה, הילדה איננה יכולה לחוש עצמה חופשית לשחק עם סמלים ופנטזיות. על פי בולאס [13], כשהאב חודר את גבולותיה של הילדה, אין היא יכולה עוד לשחק עם אביה בדמיונה. משחקה של הילדה מופסק משום שהיא מוצפת בחרדה בשל המימוש הקונקרטי של דמיונה ומשאלותיה. אין היא יכולה עוד לנוח בשנתה ולחלום בשל החדירה של המציאות אל מרחב החלימה. היטיבה לתאר זאת אן סקסטון (Sexton), משוררת נפגעת גילוי עריות, בשירה "היפהפיה הנרדמת"

[...] Each night I am nailed into place
And forget who I am.
Daddy?
That's another kind of prison.

It's not the prince at all,
But my father
Drunkenly bent over my bed,
Circling the abyss like a shark,
My father thick upon me
Like some sleeping jellyfish [...]
(עמ' 121-122)

בגילוי עריות נגזלת זכותה של הילדה לדמיין, לשחק, לחלום ולהשתוקק. היא מאבדת את ביטחונה בפעילות המנטאלית שלה. בשל אי הביטחון בעולמה המנטאלי, היא חסרה יכולת לעבד את מצוקתה שלה, אשר נותרת כחווייה גולמית של אימה, אובדן ויגון.

גילוי עריות משבש את תהליך ההתפתחות הנורמלי של הילדה

גילוי עריות מתרחש במהלך ילדותה של הקורבן. בשל כך, באופן בלתי נמנע, הוא משפיע כמובן גם על התפתחותה והתבגרותה. בניגוד לאדם שעבר טראומה בבגרותו, כאשר אישיותו כבר מבוססת, ילדה נפגעת גילוי עריות חסרה תחושת עצמי ברורה, ותפישתה את האחרים והעולם עדיין אינה מגובשת. קיים פער בין העוצמה של הגירוי שאינו תואם את רמת התפתחותה הפסיכו־סוציאלית ואת היכולת של האגו הילדי להתמודדות. על כן, לפי ג'ודית הרמן [23] הילדה הלכודה בסביבה מתעללת ניצבת בפני משימות הסתגלות אדירות. עליה למצוא דרך לשמור על הרגשת האמון בבני אדם שאינם ראויים לאמון, על הרגשת ביטחון בתוככי מצב לא בטוח, על הרגשת שליטה במצב שהוא בלתי צפוי להחריד, על הרגשת שפיות במציאות מתעתעת, ועל הרגשת כוח במצב של חוסר ישע. חוויית גילוי העריות הופכת, אם כן, לחלק מאישיותה של הנפגעת, כאשר האישיות מתעצבת תוך כדי הסתגלות לטראומה. תחושות החרדה והאימה נטועות בבסיס קיומה של הילדה הנפגעת. אישיותה של הילדה עלולה להתגבש מפרגמנטים בלתי מחוברים וסותרים, כתוצר של ניתוקים בתודעה, ברגש ובגוף. יתר על כן, נוצר כרסום בתחושה החיובית של האיגו והתפתחות של זהות שלילית המבוססת על אשמה, בושה, שנאה עצמית, תחושת הכתמה ושונות. סביב זהות שלילית זו מתגבש דימויה העצמי של הנפגעת הבוגרת.

טראומת גילוי העריות, בהיותה טראומה של הגוף, של העולם המנטאלי, הרגשי והבינאישני, פוגעת בכל היבט והיבט של חיי הנפגעת. זוהי פגיעה ללא גבולות של זמן שהדהודיה נמשכים גם בבגרותה. אולם דיון בתופעת גילוי העריות המצטמצם אך ורק ברמת היחיד הנפגע והיחיד הפוגע, וברמה של מהות הפגיעה

והשלכותיה, הוא דיון חסר. אופי דיון זה הוא שרווח משום שהוא מאפשר לנו להישאר מנותקים ולא מזוהים עם הקורבנות. גילוי עריות נותר מחוץ לתחומנו, ללא נגיעה ישירה בנו ובחינו. אין אנו חייבים גם לחוש אחריות לקיומו, שכחותו, השלכותיו וקורבנותיו. גילוי עריות הוא אומנם טראומה של היחיד אך הוא מתרחש בתוך הקשר משפחתי, תרבותי-חברתי-פוליטי ופסיכיאטרי. אין הוא רק סיפור של תוקף ונפגעת אלא סיפורה של חברה. אין הוא רק ביטוי לפתולוגיה של היחיד או אף של משפחה, אלא מסמן פגימות במבנה החברתי והתרבותי, ולפיכך, צריך הדיון לקחת בחשבון את ההקשרים שבהם מתפתחת התופעה ולנסות לעמוד על תהליכים חברתיים שיש בכוחם לשפוך אור על שורש הבעיה, ועל הדרך בה צריכה החברה להתמודד עימה. בדומה לכך, גם מלאכת הטיפול בטרומת גילוי העריות איננה נתונה רק בידיה של הנפגעת ואינה צריכה להתמקד אך ורק בה. הבנת גילוי העריות כתופעה חברתית, מחייבת התערבות גם ברמה זו ולא רק ברמת היחיד. מלאכת הטיפול היא, אם כן, משימה חברתית הדורשת תגובה ופעולה בחזיתות שונות. למלאכה זו דרושים מטפלים – פסיכולוגים, פסיכיאטרים, עובדים סוציאליים ומטפלים באמנויות – שיטפלו בפצעי הנפש; רופאים – רופאי ילדים, רופאי משפחה וגניקולוגים – שיהיו ויטפלו בנזקי הגוף; אנשי חוק – עורכי דין, מחוקקים ושופטים – שיחוקקו חוקים ויביאו לדין, ויענישו; רבנים – שייגנו את העיוות והעוול וינדו את הפוגעים; אנשי מדעי החברה – שיחקרו את הזיקה בין תופעה שולית, לכאורה, לבין מצב החברה, ואנשי תקשורת – שיישאו באחריות לשיח הציבורי בנידון.

ההקשרים של גילוי עריות

הדיון בהקשר הרחב של גילוי עריות ינסה לעמוד כאן על התהליכים החברתיים הרלוונטיים להבנת תופעת גילוי העריות. הדיון יבחן את ההקשר המשפחתי, החברתי-תרבותי, הישראלי ובריאות הנפש⁶ המתייחס לתופעת גילוי עריות, כדי לבדוק את האופן שבו הקשרים אלו משפיעים, מעודדים, מונעים ומתייחסים לתופעה זו. בדיון יוזכרו פרקים מתוך הספר, העוסקים בסוגיות שעולות מתוך ההקשרים השונים של גילוי העריות. הדיון יכלול גם נושאים נוספים, כמו הסיקור התקשורתי של תופעת גילוי העריות וההיררכיה של העיסוק בטרומה בחברה הישראלית. נושאים שחשוב לתת עליהם את הדעת למרות שאין להם הד ישיר בספר הסוד ושיברו.

6. המושג "בריאות הנפש" יישמש כשם כולל לתחומי הפסיכיאטריה, הפסיכולוגיה, הפסיכואנליזה והעבודה הסוציאלית.

ההקשר המשפחתי

גילוי עריות הוא ביטוי של תפקוד משפחתי לקוי מעצם היותו תסמונת משולבת של סודיות, חילול גבולות בין-דוריים, חילופי תפקידים, יחסי כוח הרסניים, ניצול כוח וסמכות, תקשורת לקויה, אלימות, בידוד, נוקשות ותלותיות. ההתעללות מתאפשרת בתוך מערכת משפחתית שבה ההורים, שאמורים להגן ולדאוג לילדיהם ולספק את צורכיהם, נכשלים בתפקידם. הגבולות הבין-דוריים שאמורים להגדיר את התפקידים ואת הקשרים במשפחה ולהגן על הילדה נפרצים ומתחולל היפוך תפקידים: הילדה מספקת את צרכי ההורה. התקשורת בין בני המשפחה נכשלת בשל איסור לדבר על דברים מסוימים – כך שפעמים רבות לילדה לא ניתנת אפשרות להתלונן על הפגיעה בה. המשפחה שבה מתרחשת ההתעללות מבודדת בדרך כלל מהסביבה, כך שגם קריאה לעזרה מבחוץ נמנעת מן הקורבן והפשע נותר בלתי נראה. יתר על כן, יש במשפחה כזו כללים נוקשים ולעתים קרובות נעשה בה שימוש בכוח פיסי לאכיפת מרות. גילוי עריות הוא אפוא אונס משפחתי. ממצאי המחקר של שרונה שוורצברג ופרופ' אלי זומר המתוארים בפרק חשיפת הסוד: גורמים מעודדים ומעכבים את גילוי סוד הפגיעה בקרב קורבנות התעללות מינית בילדות, מחזקים טענות אלה. על פי ממצאים אלו, למרות הסבל הרב שעובר על הקורבנות בעת ההתעללות המינית, מרביתם אינם חושפים את סודם עד לבגרותם, ואינם רואים בבני משפחתם כתובת לגילוי הסוד ולקבלת תגובה תומכת. יתרה מזאת, אחד הגורמים שנמצאו כבעלי השפעה רבה על עיכוב הגילוי היה ערכים משפחתיים של ציות ללא תנאי. עבור ילדים קטנים, המשפחה היא מקור יעיל ביותר להגנה נגד טראומטיזציה. מרבית הילדים מסתגלים לטראומה כל עוד יש מבוגר שנגיש אליהם מבחינה רגשית ופיסית. אולם כאשר ההתעללות מתרחשת בתוך המשפחה מצטמצמת יכולת ההסתגלות של הילד, והוא מוצא עצמו חשוף ללא בלם זעזועים. ההקשר המשפחתי מהווה אפוא לא רק קרקע פוריה לגילוי עריות, אלא גם מונע מן הקורבן את האפשרות להגנה ולקבלת עזרה. אולם ההקשר המשפחתי של גילוי עריות, איננו קיים בבידוד, גם אם הוא מתאפיין בכך. הוא קיים בתוך הקשר רחב יותר, תרבותי וחברתי. המשפחה הנורמטיבית סופגת את ערכיה מהסביבה ופועלת על פיהם. מקורם של יחסי הכוח בתוך המשפחה מצוי במיבנה החברתי. למשל, בחברה שבה קיים אי שוויון מיבני, היינו לגברים ניתנים יותר כוח ופריבילגיות מאשר לנשים, ניצול של סמכות על ידי האב איננו מזוהה כחריג, משום שהוא רק מייצג הגזמה בנורמות מקובלות של שליטה פטריארכלית ומעשהו לא ניתפש כעיוות מהותי [23].⁷ כך, וללא עוררין, נוצר טשטוש גבולות

7. ראוי לציין שבמשפחות שיש בהן גילוי עריות לא תמיד קיימת חלוקה בין אב חזק ואם חלשה. לעתים האב הוא בעל השררה גם כאשר הוא פאסיבי יותר מהאם. כלומר, ניצול עמדת הכוח מתרגמת לסוגים שונים של מיבנים משפחתיים.

בין סמכות לכוח ובין כוח לבין התעללות. מה אם כן הפלא, שמתוך מערכת ערכים זו צומחים גברים המאמינים שזאת זכותם להשתמש בילדיהם לשם סיפוק הצורך שלהם בשליטה. במסה האוטוביוגרפית "עדות אישית" שכתבה דורית אברמוביץ, היא מתארת כיצד גילוי עריות מתפתח ומתקיים בתוך משפחה גרעינית "נורמלית", הפועלת על פי ערכים וסדרים פטריארכליים.

בעקבות הסוציאליזציה המכשירה את הבנות למעמדן הנחות בהיררכיה של הכוח, ונותנת תוקף לערכים של חברה הנשלטת בידי גברים, ילדות מסגלות לעצמן דימוי עצמי חסר אונים וקורבני, סביבו נבנית זהותן כבוגרות. מכאן ניתן להניח שהן חשות כי אין בכוחן להגן על ילדיהן, וילדיהן חשים שעליהם לגונן על אימם בגופם. אי השוויון המיבני בחברה, מקשה על נשים לחיות חיים עצמאיים ובלתי תלויים מבחינה כלכלית בגברים, עובדה שמגבירה את כוחם של הגברים בתוך המשפחה. ההכרה במרכזיותו של ההקשר המשפחתי הפטריארכלי, אשר בתוכו מתפתח גילוי עריות, מחייבת את הגורמים המטפלים להתערב ולשנות את סדר הכוחות במערכת המשפחתית ולהשפיע על התפישה הערכית. עמדה זאת מוצגת בספר על ידי ענת גולדשטיין וג'ודי כץ-טשרני בפרק "טיפול במשפחות שחוו גילוי עריות", המדגיש את תפקידם של הגורמים המטפלים להעניק כוח לנטולות הכוח במשפחה, ליצור ערוצי תקשורת חדשים ולאפשר לחסרות הקול להשמיע את קולן כדי למנוע את הישנות הפשע.

ההקשר החברתי

כאמור, מקור חוסר השוויון שמאפיין את המערכת המשפחתית הנורמטיבית, נעוץ בחברה ובתרבות שאליה היא משתייכת. למרות שגילוי עריות חוצה קבוצות שונות בחברה, ללא קשר למעמדן החברתי-כלכלי, רמת שמרנותן הדתית או מוצאן האתני, הוא עושה זאת באופן בלתי שווה. הילדים הם האלמנט החלש ביותר והפגיע ביותר בחברה. הילדים הפחות אהובים והלא רצויים, ילדים חורגים, ילדים מאומצים וילדים במשפחות אומנה, ילדים נכים פיסית והתפתחותית, וילדים חסרי בית – נמצאים בסיכון גבוה יותר מילדים אחרים, להיפגע מהתעללות מינית בתוך המשפחה [24-25]. גם שיוך מגדרי משפיע על פגיעותם של הקורבנות. למרות שגם בנים פגיעים, כפי שנדון בפרק "השלכות בינאישיות של פגיעה מינית בילדות בקרב גברים שנוצלו מינית בילדותם" שנכתב בידי ד"ר ריכארד גרטנר, עולה מן המחקר שבנות פגיעות וחשופות יותר להתעללות בתוך המשפחה [26]. הרי עצם הבחירה המודעת ושאינה מודעת של כותבים רבים בתחום להתייחס לקורבן בלשון נקבה, היא עדות לנטייה זו. שיוך נפגעות גילוי עריות לקבוצות פחותות כוח בחברה רומז על כך, שחברה מחליטה, גם אם לא במודע, מי יהיו קורבנותיה. חברה הוגנת ונאורה אמורה להגן על החלשים, ואם היא נכשלת בכך, נראה שקיים בה משהו מיבני המתיר

את דמם. החברה, היא שמגדירה מי אחראי על הילד. עצם קביעתה זו יוצרת מתח: מבחינה חוקית ההורה הוא האחראי לילד, אך במקרה של גילוי עריות ההורה הוא שמנצל את מעמדו וכוחו על מנת לפגוע בילד. נשאלת אפוא השאלה, מי יגן על הילד שעה שמי שפוגע בו הוא אותו אדם שהחברה הגדירה אותו כאחראי לשלומם של הילד.

חברה המבקשת לשמר את עצמה על ידי חיזוק המוסדות המבנים אותה, מקדמת את ההנחה שהבית הוא המקום הבטוח ביותר עבור ילדים; שהורים מתוך יצר טבעי מולד, מגינים על ילדיהם בגופם ובנפשם מכל פגע, ושילדים הם נטולי דאגות. בשל עמדה זו אין החברה ממהרת להתערב במה שמתרחש בתוך הבית. וכך הבית המוגדר כ"שטח ריבוני", הופך להיות ל"שטח הפקר". החברה קובעת מה נחשב להתעללות, מתי עליה להתערב, למי להאמין, על מי להגן, את מי להעניש וכיצד. לעתים קרובות הקורבן נענש ומגורש מבתו. כך לדוגמה, נוהג מקובל הוא להוציא את הילדה הנפגעת מן הבית ולהעבירה אל משפחת אומנה, במקום להוציא מהבית את התוקף. נידוייה של הבת ממשפחתה מעביר לה ולסביבתה את המסר שהיא עצמה אשמה בתקיפה, ועל כן היא ראויה להיענש על היותה קורבן. דוגמה נוספת לנידוי הקורבן אנו מוצאים בחברות סגורות וביישובים קטנים (הדומים למבנה המשפחתי), כמו למשל בחברה הקיבוצית, שבהם קיימת נטייה לנדות משורותיה את משפחות הנפגעים מינית, ולהשאיר בתוכה, ולפעמים אף לתת גיבוי למשפחות הפוגעים (למשל במקרי האונס בשומרת וברמת השרון). לא מפתיע לגלות שלא אחת הנפגעים המגודרים הם בעלי סטטוס נמוך מזה של הפוגעים (למשל, הנפגעת בשומרת לא היתה בת קיבוץ מלידה, והנפגעת ברמת השרון היתה ממשפחה השייכת למעמד חברתי-כלכלי נמוך יותר משל פוגעיה).

יש בכוחה של חברה לשפוט האם ההתעללות התרחשה, האם הקורבן משקר או שמא הוא מגזים, האם הקורבן הביא זאת על עצמו, או אף לקבוע שהינו צעיר מכדי שהפגיעה המינית תשפיע עליו. יש בכוחה של החברה גם להכחיש את קיומה של התופעה. גילוי עריות "חדל להתקיים" כאשר אנשים אינם מוכנים לשמוע על זוועות ואינם רוצים להאמין בקיומן; כאשר מבוגרים אינם מוכנים להקשיב לסיפורי ילדים על התעללות ומעדיפים לייחס אותם לדמיונות ילדות. הידיעה הקשה באשר לרוע המתקיים בתוכנו, המביכה כמעט כל אדם, נחשפה שוב ושוב במאה השנים האחרונות וכך גם נקברה שוב ושוב בשל ההעדפה שלא לדעת. קל להכחיש ולטעון שגילוי עריות לא היה ולא נברא כיוון שגילוי עריות הוא עניין של סוד, ופשע שאין לו עדים. הנטייה לא לדעת מחוזקת על ידי עדויות אשר מעמדין האונטולוגי והאפיסטמולוגי מוטל בספק בשל חלקיות העדות, ובשל הפריקות (פרגמנטציה) של העדות. אי הידיעה מעוגנת בכך שהסיפור לא קיים. הפרק "תהליך העדות בטיפול בטרומת גילוי העריות" של ד"ר צביה זליגמן, דן בסוגיות אלו ובהשלכות שיש להן על החוויה הפרגמנטרית, מלאת הפערים,

חסרת המילים ונעדרת הנראטיב של הנפגעת. הטענה המוצגת בפרק היא, שבטיפול הפסיכותרפויטי מתאפשר תהליך של עדות שהוא חיוני לשם הבנייתו של סיפור הטראומה. כשמתוך הפרגמנטים של זיכרון הטראומה נוצר הסיפור, מתאפשר שינוי תודעתי המשחרר את הנפגעת מאי הידיעה. מהפכה תודעתית דומה נדרשת גם ברמה של החברה, כדי שהסיפור על גילוי עריות יקנה לו מעמד ולא יוכחש ויופרך.

בעלי אינטרסים בחברה פועלים כדי למחוק את גילוי העריות מסדר היום הציבורי. ניתן למצוא ביניהם אבות אונסים, פדופילים למיניהם, סרסורי מין וצרכני שירותי מין (שהרי מרבית הנשים העוסקות בזנות הן נפגעות התעללות מינית בילדות), וסוחרי סמים (הסומכים על כך שאחוז גבוה ביותר של מכורים לסמים קשים היו קורבנות של התעללות מינית בילדות). מצטרפים אליהם אנשי דת ואחרים בעלי כוח השפעה בחברה, המתעלמים מהזוויות המתרחשות בחברה, מתוך אינטרס לשמר את המבנה הפטריארכלי הקיים. דוגמה להשתקה הופיעה באיגרת תשובה ששלח רב ידוע ומקובל לבחורה שנפגעה מינית על ידי דודה. כתשובה למצוקה על שאיננה מסוגלת לסלוח לפוגעה, עונה לה הרב שאין היא חייבת לסלוח לתוקף. אולם בעת ובעונה אחת הוא מזהיר אותה שאל לה לקלקל את שמו הטוב של יהודי חרד, ועל כן עליה להמשיך לשמור את סודה. כלומר, על ידי השתקת הקורבן בוחר הרב להגן על התוקף, במקום להגן על הנתקפת ועל ילדים אחרים שעלולים להיפגע בעתיד מידי אותו תוקף.

בפרק "הסרסור שלי לא היה צריך ללמד אותי כלום. אבא לימד אותי הכול בבית" מזהה ענת גור גילוי עריות כגורם מרכזי בהתדרדרותן של נשים לזנות, סמים ופשע. גור מראה כיצד המיבנה החברתי מְבַנֵּה ומנציח את הניצול המיני בתוך המשפחה, ומחזק את ידי המתעללים באמצעות השתקת הקורבנות, תיוגן, הענשתן וכליאתן במוסדות סגורים, בתי כלא ומוסדות פסיכיאטריים. הפרק מסביר כיצד בנות המנוצלות מינית על ידי אבותיהן, נלכדות בנתיב התדרדרות בו הן ממשיכות להיות מנוצלות, הפעם כזונות, כאשר זנות מנציחה לעולם את עליונותו של הגבר.

חברות אנושיות מחליטות כמה משאבים יש להשקיע בהגנה על החלשים. הן גם מחליטות מי נחשב לחלש ומי ראוי לסיוע. מדיניות הסעד המקובלת בחברה משפיעה על חקיקת חוקים ואכיפתם, כמו גם על מערכת המשפט. במקרה של גילוי העריות, בשל רמת ההכחשה שעדיין מושרשת בחברה, ההכרה בחלש, בסבלו ובזכויותיו, אינה שלמה. כתוצאה מהעמדה האמביוולנטית של החברה ביחס לקורבנות גילוי עריות, רחוקים מערכת החוקים שנועדה להגן על הקורבן והמוסדות שנועדו לטפל בו, מלבצע את המוטל עליהם. כך אפוא, למרות המודעות הגוברת והולכת לשכיחות של תופעת גילוי העריות, לא נערך עדיין שינוי מיבני ומעשי ביחסם של מוסדות חברתיים אל הנוגעים בדבר. הפרק "הקורבן בהליך המשפטי" שנכתב בידי מירב דדיה ועו"ד עידו דרויאן, מתאר

ניסיון להעניק למערכת המשפט הישראלית כלים כדי שתוכל לשנות את מעמדה של הנפגעת בתוך ההליך המשפטי.

אמצעי התקשורת האלקטרוניים והכתובים, המשמשים ערוצים להעברת ידיעות ומוסכמות, הינם בגדר ספק מרכזי של "חדשות טראומתיות". התקשורת ממלאת תפקיד חשוב בהעלאת המודעות החברתית לעוול המתרחש בחברה, והיא משפיעה על דרך התייחסותה של החברה למעשים אלו. התקשורת קובעת מה ראוי להיות נושא לדיון וכיצד יש להתייחס אליו, ומעלה שאלות כגון: האם המקרה הפרטי של גילוי עריות הינו אירוע תקשורתי? האם יש בו עניין ציבורי? מה צריך להיות היחס לקורבן: חמלה והזדהות או האשמה והזנחה? ומהי העמדה מהתאימה לכיסוי עיתונאי: אמון או ספק? לאמצעי התקשורת עשויה להיות השפעה חיובית על מודעות הציבור ורגישותו. אכן, בשנים האחרונות חל שינוי מרחיק לכת ביחסה של התקשורת לנושא. מהתעלמות כמעט מוחלטת, הפך נושא גילוי העריות לחלק מהשיח הציבורי. אולם למרות העיסוק הגובר בו בעיתונות הכתובה, ברדיו ובטלוויזיה, הדיון שמתפתח נושא לעתים קרובות אופי מציגי במהותו, וכמו נועד למשוך את תשומת לבם של הצופים והקוראים כדי לזכות ברייטינג. הכיסוי התקשורתי עוסק בפרטי האירוע ולא בהשלכות ארוכות הטווח של ההתעללות או האחריות החברתית לעניין. נוכח הדגש על פרטי הזוועה, נוטים התיאורים בתקשורת ליצור עמדה של קבלת האלימות כאירוע יומיומי בלתי נמנע. יוצא מכך שבשער העיתון ועל מסך הטלוויזיה משתחזרת שוב ושוב הטראומה, חרף חדירת הנושא למודעות הציבור ואף בעטיו. כתוצאה מכך, משטח העניין התקשורתי המוגבר את ממדיו האמיתיים של הסבל האישי, כמו גם את המחיר החברתי של טראומת גילוי העריות. יש להדגיש כי על אף שגילוי העריות זוכה כיום ליותר התייחסות, עדיין הוא נושא עימו את העוצמה הרגשית, האמביוולנטיות, העמימות והעיוותים אשר נולדו כתוצאה משתיקה והשתקה חברתית.

ההקשר הישראלי

נוסף על ההקשר החברתי הכללי, יש להתייחס להקשר הישראלי הרלוונטי לדיון זה, למרות שאין בספר זה פרקים העוסקים ישירות בנושא. אם נתבונן בתהליכים המשפחתיים המאפשרים את קיומה של תופעת גילוי העריות, נגלה שמסוד המשפחה בישראל נשלט על ידי חוקים דתיים פטריארכליים לא שוויוניים. כל דיני המשפחה שאמורים לשמור על בני המשפחה מוכתבים על פי ספר חוקים, שבמהותו הוא מסמך פטריארכלי מובהק, ההלכה היהודית. מבנה המשפחה מעוגן אפוא בתוך מערכת תרבותית המשמרת אותו ונותנת תוקף לעיוותים שבו. כך למשל, האשה בהלכה היהודית אינה יכולה לגרש את בעלה. גילוי עריות מתקיים באותה סביבה תרבותית שרואה בו תופעה חמורה ואסורה בתכלית האיסור

בבחינת "ייהרג ובל יעבור", באותה שעה שערכי התרבות והסדר החברתי הקיימים בה נותנים, לפחות באופן מיבני, לגיטימציה לעבריינים המבצעים אותו. פרדוקס זה בולט במיוחד בחברה החרדית, המקפידה על קשר השתיקה בהיותה חברה סגורה (למשל, עדותו של שייע בריזל בספרו שתיקות החרדים). גם החברה הערבית המסורתית משתיקה פרסום של ההתעללות מינית בילדות כדי לשמר את המבנה הפטריארכלי. בנות ונשים משלמות מחיר כבד, לעתים אף בחייהן, כדי לשמור על כבוד המשפחה. על פי נאדירה שלהוב קבורקיאן (Shalhoub-Kevorkian) [27] פגיעותן של נשים וילדות וחשיפתן להתעללות מינית בחברה הפלשתינית מוגברות בשל מושגים פטריארכלים שבטיים, על פיהם שלום הקולקטיב קודם לשלום האינדיווידואל במיוחד בעיתות משבר. פשעים הקשורים למיניות האשה נחשבים כפגיעה קולקטיבית, ופתרון אפשרי להתמודד עימם הוא השתקת הקורבן, למשל באמצעות כפיית נישואים על הילדה/נערה עם התוקף, תפירת קרום הבתולין, או במקרים קיצוניים, אפילו רציחתה על רקע כבוד המשפחה. החברה הישראלית השקועה בתוך אירועים טראומטיים, עוסקת ללא הרף באופן ציבורי-לאומי בסוגי טראומה שונים. בולטת בה היררכיית הטראומות בשיח הישראלי: נראה שטראומה לאומית קודמת לטראומה פרטית, הטראומה של השואה קודמת לטראומה של מלחמה וטרור, אשר עולה ברמת חשיבותה על הטראומה במשפחה. גם היחס לקורבנות נקבע אפוא בהתאם: למשל, נפגעי פעולות איבה (שם השמור לפעולת טרור על בסיס לאומי) מקבלים לגיטימציה חברתית, בעוד שנפגעי התעללות מינית ממושכת במשפחה אינם זוכים להכרה ממסדית, למשל, על ידי קבלת סיוע מהביטוח הלאומי. גם היחס לתוקף איננו שוויוני: האויב מבחון לגיטימי יותר כאויב מ"האויב" מבית. קיימות אסטרטגיות המכוונות נגד האויב מבחון וכולט לעומת זאת היעדרם של תקציבים ותוכניות נגד "האויב" מבפנים. דרך אחת להסביר סדר עדיפויות זה היא, שבעוד הטראומה הלאומית מלכדת את החברה מול אויב חיצוני, טראומה משפחתית מפוררת אותה בשל ערעור המוסדות המבנים אותה.

לאור המצב הביטחוני הבעייתי, נוטה החברה הישראלית לשמר את הדומיננטיות הגברית שמכשירה את הקרקע לגילוי עריות. המציאות הביטחונית יוצרת הנחות יסוד ביחס לחלוקת הכוח בחברה: ככל שהתוקף הוא בעל כוח רב יותר (בין אם פוליטי, כלכלי או צבאי), כך נתונה בידיו עדיפות רבה יותר להגדיר את המציאות באופן שיצדיק אותו, וכן, פעמים רבות, כללי המוסר אינם חלים על החלשים. בחברה הנותנת פריבילגיות לבעל הכוח לפגוע בחלש (כיבוש פוליטי, עבודה זולה של פועלים זרים, יבוא נשים לצורכי זנות ועוד) יתקיים ניצול של החלש לצורכי החזק, בין השאר גם בהקשר של תופעת גילוי העריות.

המורשה הדתית, מורשת הקרב והקורבנות היהודית יוצרות בישראל חברה שאינה מצליחה לעשות את כל הדרוש למניעת זוועות כמו גילוי עריות. יוצא,

שלמרות כל זה דווקא החברה הישראלית איננה מסוגלת לראות את כאבה של ילדה ולעצור ולהפסיק את העוול.

ההקשר של בריאות הנפש

כל חקירה מעמיקה של החיים הרגשיים והמיניים של נשים הובילה בסופו של דבר לחשיפת סוד גילוי העריות, אולם עד לא מזמן, עדיין נמנעה חשיפה בעניין זה והודחקה. המידע הקשור לתופעה ניתפש כמאיים מדי על התודעה הציבורית [23]. זיגמונד פרויד, ששמע ממטופלותיו על ניצול מיני בידי קרובים, האמין להן תחילה והכיר בהשפעה החמורה של אירועים אלו על נפש האדם. אולם פרויד לא חש בנוח עם התובנה, בשל משמעותה ביחס לאושיות החברה (פטריארכים ומשפחותיהם), שכן, אם אכן יש אמת בדיווחיהן של מטופלותיו, מסתבר שגילוי עריות איננו נדיר או מוגבל רק לשכבות חלשות ונכשלות, וגם גברים מהוגנים עלולים להיות תוקפים מיניים. תיאוריית הפיתוי שלו היתה כה מאיימת, עד כי צריך היה לשנותה ולקבוע כי מה שדיווחו מטופלותיו לא התרחש כלל במציאות, וכי מקורו בפנטזיה (התיאוריה האדיפלית). הפרק "תולדות יחסה של הפסיכואנליזה לגילוי עריות: מיתוסים ומציאות", מאת ד"ר רחל בלס, עוקב אחר השינויים התיאורטיים ביחסו של פרויד לגילוי עריות, ודן בהתייחסותה של הפסיכואנליזה לגילוי עריות הן ברמה התיאורטית, והן ברמת הטיפול באלו שחוו גילוי עריות בילדות – החל מראשיתה, בסוף המאה התשע עשרה, ועד ימינו. המשמעות הבעייתית בהכחשה של פרויד היא שהוא הנחיל מורשת שעדיין לא השתחררנו ממנה לגמרי, לפיה ילדים משקרם ביחס לניצול מיני, ועל כן תלונותיהם נדחות לעתים קרובות כפנטזיה. מורשת זו נתנה גושפנקא לנטייה שהיתה קיימת בחברה להכחיש דיווחים על גילוי עריות. יצא אפוא שבמקום שהפסיכואנליזה תאיר את עיניהם של סומים באפילה, הזינו הפסיכיאטריה והפסיכואנליזה, שהתפתחו מאז פרויד, את החברה בהסברים מקצועיים שהצדיקו את המשתיקים והמכחישים, והתירו את דמם של הילדים המנוצלים. ואכן, אבות תוקפים רבים אמרו לבנותיהם "אם תספרו אף אחד לא יאמין לכן, יגידו שאתן ממציאות". אולם המעבר של פרויד מתיאוריית הפיתוי לתיאוריה האדיפלית שיקף ותמך לא רק בהכחשת החברה, אלא גרם גם להשתקה בתחום הטיפולי. מאז ימי פרויד, דיווח של מטופלים על התעללות מינית בילדות עורר אצל מטפלים אי נוחות. הם נטו לא להאמין למטופלים שדיווחו על היסטוריה של גילוי עריות, או תיקנו אותם בקביעתם רבת הסמכות, שזיכרונות ההתעללות אינם אלא פנטזיות שמקורן במאוים הילדיים שלהם. כשלא ניתן היה להכחיש, ניכר אצל המטפלים סירוב להכיר בעוצמת הפגיעה מתוך הצורך להקטין את ממדי התופעה ולהמעיט בערכה. כך שמטפלים רבים נותרו עיוורים וחרשים מרצון למציאות של מטופליהם [8].

יתר על כן, הסטת הדיון התיאורטי על ידי פרויד מדגש על גורמים במציאות החיצונית להתמקדות בעולם הפנימי ובפנטזיה הלא מודעת, בכל הנוגע לזיכרונות ילדות ולאטיולוגיה של היסטריה, הביאה לכך שנושא הדיון של מטפלים וחוקרים הוא הקורבן הסימפטומטי, ולא התוקף או הסביבה. גם לאחר שבשנים האחרונות החלה הפסיכיאטריה להכיר במציאות של התעללות מינית בילדים, בכל זאת, במקום שדגש הדיון יושם על אלימות גברית, מונח הדגש על הקורבנות של הילדה/אשה, ובמקום לדון בפתולוגיה של התוקף וסביבתו, הפסיכיאטריה עוסקת ב"פתולוגיה" של הקורבן. יש ניסיון להגדיר את תכונותיו האישיות של הקורבן ולזהות נטיות המזמינות יחסי התעללות, ובאופן זה להסביר את חטאי הגבר כתלויים בתכונות האשה ([23] עמ' 145). כך למשל, הילדה הנפגעת מוגדרת כפתיינית ופרובוקטיבית, ובבגרותה היא מתוויגת כבעלת אישיות מזוכיסטית, או על פי הגרסה המתוקנת, בעלת "הפרעת אישיות המכשילה את עצמה". כך שבמקום לראות בפסיכופתולוגיה של הקורבן תגובה פוסט-טראומתית על מצב התעללות במציאות, פעמים רבות מסבירים אנשי מקצוע בתחום בריאות הנפש את ההתעללות כתוצר של פסיכופתולוגיה משוערת, המצויה ביסוד אישיותה של הקורבן.

הנטייה להאשים את הקורבן השפיעה רבות על כיוון המחקר הפסיכולוגי, ושיבשה את ההבנה הפסיכולוגית ואת האבחון של התסמונת הפוסט-טראומטית בקרב נפגעות גילוי עריות. מושגי ארגון של אישיות המתפתחת בתנאים רגילים מוחלים על קורבנות של התעללות ממושכת בילדות, בלא כל הבנה ביחס לכירסום האישיות, המתרחש בתנאי אימה מתמשכת. ובאותו אופן, הקטגוריות האבחוניות השונות אינן מתאימות לנפגעי טראומה ממושכת בילדות. תמונת התסמינים של רבים מנפגעי טראומה חוזרת ומתמשכת בילדות, היא מורכבת הרבה יותר מתמונות קליניות שכיחות אחרות. החרדה המתמדת, הדריכות ועוררות היתר המאפיינים נפגעות גילוי עריות, שונות באיכותן מהפרעות חרדה רגילות: התסמינים הסומטיים של נפגעות גילוי עריות שונים מהפרעות פסיכוסומטיות מוכרות; לרוב הם קשורים באופן ישיר להתעללות. כך, למשל, נפגעות רבות סובלות מבעיות גינקולוגיות שונות, כפי שמתואר בפרק "הגוף מדבר: נושאים בטיפול רפואי בשורדות בוגרות", שנכתב על ידי ד"ר אנה פדואה, ומבעיות בתפקוד המיני, כפי שמתואר בפרק "מיניות וטיפול בתחום המיני אצל בוגרים נפגעי גילוי עריות", מאת גילה ברונר, רונית ארגמן וד"ר צביה זליגמן. קיים גם הבדל גדול בין נפגעי גילוי עריות לבין נפגעי אירועים טראומטיים מוגדרים ומובחנים. הניסוח של הפרעה הפוסט-טראומתית על פי מדריך האבחנות הפסיכיאטרי [28] אינו כולל את שינויי האישיות האופייניים לנפגעות, הכוללים עיוותים בקשר, בזהות וביחסים בינאישיים, ומועדות לפגיעה חוזרת [5], [23]. יתר על כן, הניסוח איננו כולל את ההפרעות הניתוקיות (דיסוציאטיביות) השכיחות בתמונה הפוסט-טראומתית של נפגעות גילוי עריות, כפי שתוארו על

ידי פרופ' אלי זומר בפרק "להיות או לא להיות: טראומות ילדות והפרעות ניתוקיות". כך שלמרות שנפגעות גילוי עריות באות לטיפול עם מגוון רחב של תסמינים ברמות מצוקה גבוהות, פעמים רבות הן נידונות לאבחנה שגויה והטיפול בהן מקוטע ולוקה בחסר. לעתים קרובות המטופל והמטפל אינם עומדים על הקשר שבין הבעיה המוצגת ובין ההיסטוריה של טראומה כרונית. כאמור, בשנים האחרונות (בשנות השמונים בארצות הברית ובשנות ה-90 של המאה ה-20 בישראל) חל שינוי דרמטי ביחסה של החברה המערבית ושל הפסיכיאטריה לתופעת גילוי העריות. מסתמנת הכרה גוברת והולכת בהשלכות ארוכות הטווח של ההתעללות, ומוענקת תשומת לב לסבלם של הקורבנות והכרה בצרכים הייחודיים להם. מודלים טיפוליים בילדים נפגעים ובבוגרים שנפגעו בילדותם התפתחו בהתאמה לצרכים אלו, ונוצרו תוכניות טיפול מתאימות. אולם גם עתה, כמו בגילויים קודמים מן העבר, התעורר בשנות ה-90 בארצות הברית גל השתקה רב עוצמה שניסה לסתום את הגולל, לאטום את הפתח שנפער ולהרדים את הנושא לעוד מאה שנה. הכוח המשתיק התבטא בתנועת נגד שכינתה עצמה "קרן סינדרום הזיכרון הכוזב". תנועה זו, שהוקמה על ידי הורים שהואשמו על ידי ילדיהם בהתעללות מינית בילדותם וחוקרי זיכרון, קראה תיגר על מושג הזיכרון המשוחזר, והאשימה מטפלים ביצירת זיכרונות כוזבים של התעללות מינית. דיון זה בזיכרון כוזב בהקשר לזיכרונות משוחזרים הפך לדרך פוסט-מודרנית, שמטרתה להסיר את נושא גילוי העריות מסדר היום הטיפולי והחברתי [29].

אחת הדרכים להבנת תהליכי ההכחשה במיוחד בעולם הטיפולי היא לעקוב אחר התגובה הרגשית של מטפלים העובדים עם נפגעות. הפרק "טראומטיזציה מכלי-שני", שנכתב בידי ד"ר לורי פרלמן וד"ר קארן סקוויטן, מראה כיצד עבודה טיפולית עם טראומת גילוי העריות, מעמתת כל אדם עם תמצית הסבל האנושי, עם גילויי חוסר אנושיות, והחסר בטוהר בסיסי בקשרים בינאישיים. עבודה עם נפגעות גילוי עריות גורמת לעתים תכופות לתגובות עזות אצל המטפלים כמו גם לטראומטיזציה מכלי-שני. מטפלים רבים מפתחים אמביוולנטיות וניתוק רגשי כאשר הם פוגשים במטופלים שעברו טראומה מינית. למרות שתפקידם העיקרי של חוקרים ומטפלים הוא להבין את הנפגעות ולטפל בהן, התמודדותם עם העובדות הברוטליות מקשה עליהם לשמור על גישה טיפולית תואמת כלפי הנפגעות.

תגובה רגשית זו של מטפלים, המקבלת תוקף מהאווירה החברתית הכללית של נטיית ההשתקה וההכחשה, יכולה להסביר את היסטוריית ההכרה וההכחשה המאפיינת את יחסו של הממסד הפסיכיאטרי לתופעת גילוי העריות ולקורבנותיה. עוצמת הסירוב "להתעסק" בנושא בולטת בהיעדר כמעט מוחלט של התייחסות לתופעת גילוי העריות והתעללות מינית בילדות בתוכניות הלימוד בפסיכולוגיה, בפסיכיאטריה ובבתי הספר לרפואה

בכלל.⁸ ברוב תוכניות הלימוד, הסטודנטים אינם לומדים כיצד לזהות סימנים שעלולים להעיד על גילוי עריות, ואינם מכירים את ההשלכות הסומטיות והנפשיות, וגם אינם לומדים דרכי טיפול, בעוד שהם אמונים על זיהוי סימפטומים של מחלות נדירות ודרכי הטיפול בהן. היעדר הידע מנציח אפוא את עצמו, ומהווה סיכון כי יקום דור חדש אשר לא יראה את הזוועה, ויהיה משולל כלים לפעול להכחדתה.

גישה עדכנית להתמודדות עם גילוי עריות

הדיון בהקשרים השונים של גילוי עריות מעלה את הצורך בחשיבה וביצירת גישה עדכנית להתמודדות עם התופעה: מדובר בגישה המודעת לתהליכים החברתיים היוצרים את גילוי העריות; גישה הנובעת מהבנת מאפייניה של חוויה טראומתית ממושכת בילדות ודרכי הסתגלותו של הקורבן אליה; גישה המודעת להשלכות המגוונות והמחלחלות שיש לחוויית גילוי העריות על האשה הנפגעת, בכגרותה; גישה שהתפתחה מתוך הבנה היסטורית של יחס החברה כלפי סוד גילוי העריות והטמיעה את התובנות הנלמדות ממנה, כמו למשל ביחס לסוגיית הזיכרונות המשוחזרים; גישה הערה לתגובה רבת העוצמה שזוועות גילוי העריות מעוררות אצל שומעים ומטפלים כאחד; גישה המודעת לצורך ליצור דרכי טיפול חלופיות. תוך התייחסות למכלול הצרכים של הנפגעות ולמאפיינים הייחודיים להן (כמו למשל היעדר מילים לתיאור הטראומה, הפערים בזיכרון והניתוק), ולבסוף, גישה הפועלת למען שינוי חברתי כדי למנוע הישנות התופעה ושמירת הסוד.

הספר הסוד ושיברו מנסה להציג גישה עדכנית זאת באופן שבצד חקר ההשלכות הנפשיות והסומטיות של טראומת גילוי העריות, יינתן גם מקום לחקר תהליכים חברתיים ותרבותיים הקשורים לתופעת גילוי העריות. בספר מוצגות דרכי טיפול חלופיות ומגוונות לטיפול בנשים נפגעות, לצד מודלים מוכרים אשר הורחבו והותאמו לצורכיהן הייחודיים. נקודת המוצא היא, שכאשר מדובר בנפגעות גילוי עריות לא ניתן להשתמש במודלים האבחוניים והטיפוליים הקיימים כפי שהם ולהשליכם עליהן. יש צורך להתאימם תוך התייחסות לתופעות ייחודיות כמו הפרעות ניתוק, קשיים במתן אמון וקורבנות חוזרת, כמו גם לתגובת המטפל. המודל שמציגה ד"ר כריסטין קורטואה בפרק "ריפוי פצע האינססט: מודל טיפולי עדכני הרגיש לסוגיות הזיכרון המשוחזר", משלב תפישות טיפוליות דינמיות וקוגניטיביות מוכרות עם תפישות פוסט-טראומטיות,

8. יש לציין, שבבתי הספר לעבודה סוציאלית ההתייחסות לנושא רבה יותר בהשוואה לדיסציפלינות האחרות שהוזכרו לעיל.

תוך התייחסות לתופעות כמו ניתוק וזיכרונות משוחזרים. המודל עוצב בהשפעת המחלוקת בעניין הזיכרון המשוחזר, והוא משרטט קווים מנחים לעבודה עם זיכרונות מושהים או משוחזרים, העולים במהלך הטיפול. גם הפרק של ד"ר עדית נבו, ד"ר צביה זליגמן ופרופ' אבי בלייך "שילוב של טיפול פסיכופרמקולוגי בפסיכותרפיה עם נפגעי גילוי עריות", המתייחס לשילוב של טיפול פרמקולוגי עם הטיפול הפסיכותרפויטי, מדגיש את הצורך של הפסיכיאטר המטפל להיות רגיש למשמעות של טיפול פרמקולוגי בנפגעות גילוי עריות ולהתערב בהתאם. גם הטיפול הקבוצתי בנפגעות צריך להיות מותאם למאפיינים ולתכנים הייחודיים שעולים בטיפול. בפרק "מברווזון מכוער ללהקת ברבורים: טיפול קבוצתי בנפגעות גילוי עריות", מציגה עידית שני-אדום מודל של טיפול קבוצתי, העונה על הצורך של נפגעות לפגוש נשים שעברו התנסויות דומות לשלהן ולשתף אותן בסודן. הטיפול הקבוצתי מסייע לנפגעות להכיר ולהתמודד עם ההשלכות הבינאישיות של טראומת גילוי העריות, ועם הדימוי העצמי השלילי שלהן הנובע מהפגיעה.

נדרשת גם תפישה יצירתית הרגישה למאפיינים של התגובה הפוסט-טראומתית. כך למשל, מודלים טיפולים המשלבים אמצעי ביטוי בלתי מילוליים או לא קונבנציונליים, כמו ציור, משחק דרמטי וכתיבה, מאפשרים למטופלות, שהחוויה הטראומתית נותרה עבורן חסרת מילים, מנותקת רגשית ופרגמטרית, להתחבר לחוויה ולעבד אותה. דוגמאות לגישות טיפוליות אלטרנטיביות מתוארות בפרק "עולמה הפנימי של נפגעת גילוי עריות כפי שמתגלה ביצירה הוויזואלית", פרק שנכתב בידי ליאורה זומר, המתאר תהליך של טיפול באמנות עם אשה נפגעת גילוי עריות, ובפרק "התהליך היצירתי כדרך להתמודדות: טיפול באמנויות עם נפגעות גילוי עריות" שנכתב על ידי ד"ר דיוד ג'ונסון וד"ר אליס פורסטר, המתאר שימוש בדרמה ובכתיבה בתהליך הטיפולי.

חשוב שהמודל הטיפולי יתפתח תוך מודעות למשמעויות החברתיות המובנות של גילוי העריות, ולעמדת הפריבילגיה של המטפלת, שעלולה לשמר את אותו מיבנה לא שוויוני ומְקַרְבֵן שהיווה את הקרקע לגילוי העריות. בפרק "מאובייקט לסובייקט" מציגה אפי זיו תפישה פמיניסטית לטיפול בנשים נפגעות גילוי עריות, המתפתחת מנקודת מוצא זו. היא קוראת למטפלות לקיים התבוננות פעילה וביקורתית בנטייה האוניברסלית, שהן עצמן שותפות לה, להעלמתה, האלמה, דחייה, הפיכה לאובייקט, והפניית אלימות כלפי האחר.

נוסף להתאמת המודלים הטיפוליים והרחבתם בטיפול בנשים נפגעות, יש גם צורך להתאים שיטות מחקר על מנת להימנע מטראומטיזציה חוזרת של הקורבנות, ומכך שהמחקר יגרום לקוראיו ולומדיו להתרחק מהקורבן ולהתנער ממנו. מחקר הוגן מאפשר לנפגעת להופיע כמות שהיא, בדמות רב-ממדית אשר אינה אשמה בהתעללות, ואינה רק קורבן חסר אונים וחסר ישע, אלא אשה שלמה, מרגישה, חושבת, מבינה ומתמודדת עם ההשלכות והמשמעויות הקשות

של הפגיעה. מאמרן של יעלה לבבי וד"ר עינת פלד "לא מוותרות: בגרותן של נשים נפגעות גילוי עריות", מדגים גישה מחקרית המתייחסת לנפגעות הנחקרות כשוות לחוקרות וכבעלות ידע לגבי עצמן וחוייתן. גישה זו משתפת את הנבדקות בתהליך המחקרי (למשל, בכך שנתבקשו להגיב על תוצאות הריאיונות עימן), ומעצימה אותן מעצם היחס והתפקיד שניתן להן במחקר.

סיכום

גילוי עריות אינה תופעה נדירה שפוגעת רק באחר הזר. זהו עוול המתרחש בתוכנו ובשל כך הופך אותנו לחלק מן התופעה. אנחנו יכולים לבחור להתייחס לתופעה ממרחק; להשקיף עליה מעמדה בטוחה של בלתי פגיעים. אנו יכולים לחוש חמלה, סקרנות, עניין, ספק, פחד, דחייה, גועל או אדישות. אנחנו יכולים לתת לכך לעורר בנו כאב, זעם ואשמה. אנחנו יכולים להאמין לקורבן ולהכיר בעוול. אנחנו יכולים להחליט שקשה לנו מדי להתמודד עם הנושא, שאיננו מאמינים לקורבנות, או לפטור את עצמנו בשכנוע עצמי שזו אופנה אשר תחלוף. אנחנו יכולים להכחיש, להרגיש שזה לא נוגע לנו, או להאשים את הילדה-הקורבן או האם השותקת, ובכך לפטור את עצמנו מאחריות.

לעומת החופש שבידי נציגי החברה הבוגרת שלא נפגעה, המקנה להם אפשרות לבחור את התגובה לגילוי עריות, לילדה שנבגדה ונוצלה על ידי אדם קרוב אליה אין מרחב של בחירה להרגיש, להגיב, לומר, להתנגד, לשבות, להתלונן, לכאוב ולכעוס ואפילו לנצור זאת בזיכרונה. עולמה סוגר עליה ללא מוצא, וגם כשהתופת מבחון מסתיימת היא ממשיכה לרדוף אותה ולהכותה מבפנים, ולספר את עצמה שוב ושוב במסע כואב ומפותל של הישרדות. כך אפוא אין מפלט בילדות ואין אף מפלט בבגרות.

אפילו שנים רבות לאחר הפגיעה, יש בכוחו של טיפול נפשי לתת רווחה נפשית ותודעתית, המאפשרת לנפגעת לעצב את עולמה הפנימי מחדש, תוך שינוי ייצוגים של אחרים ושל עצמה, בהם היתה כבולה טרם הטיפול. התמרת הייצוגים הפנימיים, מרחיבה את עולמה באופן שמעבר לקטגוריות של קורבן ומקרבן, חסר כוח ובעל כוח, פליט וכובש, וכך מתהוות צורות תודעה חדשות. גם המרחב הרגשי פורץ אל מעבר לתחושות של חיל ורעדה, בושה ואשמה, שנאה עצמית וזעם, ונעשה עשיר יותר, כך שסך כל החוויה של העצמי איננה צבועה עוד על פי גווני הפגיעה של גילוי העריות. זהו תהליך ממושך ורב תהפוכות ורבדים, ולפי הדברים שהספר מבקש להציגם, אין דרך אחת להגיע אל מקום נכסף זה. אדרבה, ריבוי דרכי הפעולה עשוי להיות לתועלת לכל מי שמוכן לקחת חלק בטיפול בבעיה. כמו ביחס לתופעות אחרות, אך אולי במשנה תוקף, כל מקרה יבנה את דרכי ההתמודדות המתאימים לו לפי המפגש שנוצר בין הנפגעת לבין המשתתפים בתהליך הבראתה, בין אם אלה מטפלים, רופאים, עורכי דין או שופטים.

אנו נוכחים לדעת שחרף האוניברסליות של תופעת גילוי העריות, היא גם קשורה מאוד לכאן ועכשיו של המציאות הישראלית. המטרה היא אפוא ליזום שיח עברי, כלל חברתי ולא מקצועי בלבד. שיח זה הוא שהוליד ספר זה, והוא שימשיך את העשייה שכבר החלה. העשייה הנדרשת בתחום זה, כפי שהיא עולה מן הספר, היא מעבר להשתתפות בתהליך הטיפולי ומעבר להתערבות במקרים הבודדים. עליה לכלול שינוי ברמה החברתית כדי לשנות את העיוותים המיבניים המשמרים את תופעת גילוי העריות. רק עתה התחלנו לתת את דעתנו על הממדים, העוצמה והכתמים הבלתי נמחים שנגע נורא זה מטיל בתוכנו, ועוד רבה הדרך עד שנצליח לבער את הרע מקירבנו.

מקורות

1. מאיה ר. שבויה. כרוניקה של גילוי עריות מקצועי – סיפור אוטוביוגרפי. תל אביב: תמוז; 2002.
2. Steele BF. Notes on the lasting effects of early child abuse throughout the life cycle. *Child Abuse & Neglect* 1986; 10:283-291.
3. Courtois CA. *Healing the incest wound: Adult survivors in therapy*. New York: Norton; 1988.
4. Freedman AM, Kaplan HI, Sadock BJ. *Modern synopsis of comprehensive textbook of psychiatry*. Baltimore, MD: Williams & Wilkins; 1972.
5. van der Kolk BA. The assessment and treatment of complex PTSD. In: Yehuda R, editor. *Traumatic stress*. Washington, DC: American Psychiatric Press; 2001.
6. "איש איש אל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה, אני ה'". ספר ויקרא, פרק יח, פסוק ו.
7. Friedan B. *The feminine mystique*. New York: Dell; 1963.
8. Haaken J. *Pillar of salt: Gender, memory, and the perils of looking back*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press; 1998.
9. Russell DHE. *The secret trauma: Incest in the lives of girls and women*. New York: Basic Books; 1986.
10. Lisak D, Hopper J, Song P. Factors in the cycle of violence: Gender rigidity and emotional constriction. *Journal of Traumatic Stress* 1996; 9: 721-743.
11. שלו ר. בטן. ירושלים: כרמל; 2000.
12. Ferenczi S. Confusion of tongues between adults and the child. *International Journal of Psychoanalysis* 1932; 30: 225-1932.
13. Bollas C. *Incest*. In: *Forces of destiny: Psychoanalysis and human idiom*. London and New York: Free Association Press; 1989.

14. שז. ריקוד המשוגעת. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד; 1999.
15. Butler J. Conspiracy of silence: The trauma of incest. San Francisco: New Glide; 1978.
16. Fairbairn WRD. An object relations theory of personality. New York: Basic Books; 1952.
17. פרייזר ס. בית אבי. תל אביב: עם עובד; 1987.
18. Blume SE. Secret survivors: Uncovering incest and its aftereffects in women. New York: John Wiley; 1990.
19. כהן ת. לחיות בצל הסוד: גילוי עריות – סיפורים אישיים. תל אביב: מודן; 1991.
20. Davies JM, Frawley MG. Dissociation processes and transference-countertransference paradigms in the psychoanalytically oriented treatment of adult survivors of childhood sexual abuse. *Psychoanalytic Dialogues* 1991; 2(1):5-36.
21. קארל שא. מטפל יקר: שורדות גילוי עריות מדברות אל מטפליהן. תרגום מאנגלית עירית עופרי.
22. Sexton A. "Sleeping Beauty". *Transformations*. Boston: Houghton Mifflin; 1971. p. 121-122.
23. Herman JL. Trauma and recovery. New York: Basic Books; 1992.
24. Sobsey D. Violence and abuse in the lives of people with disabilities: The end of silent acceptance? Baltimore, MD: P.H. Brooks Publishing; 1994.
25. Kvam MH. Is sexual abuse of children with disabilities disclosed? A retrospective analysis of child disability and the likelihood of sexual abuse among those attending Norwegian hospitals. *Child Abuse & Neglect* 2000; 24(8): 1073-1084.
26. Finkelhor D, Browne A. Initial and long-term effects: A conceptual framework. In Finkelhor D. editor, *A sourcebook on child sexual abuse*. Beverly Hills: Sage Publications; 1986. p. 180-198.
27. Shalhoub-Kevorkian N. The politics of disclosing female sexual abuse: A case study of Palestinian society. *Child Abuse & Neglect* 1999; 12: 1275-1293.
28. American Psychiatric Association. The diagnostic and statistical manual of mental disorders, Fourth Edition (DSM-IV); Washington DC: APA; 1994.
29. Coutrois C. Recollections of sexual abuse: Treatment principles and guidelines. New York: Norton; 1999.